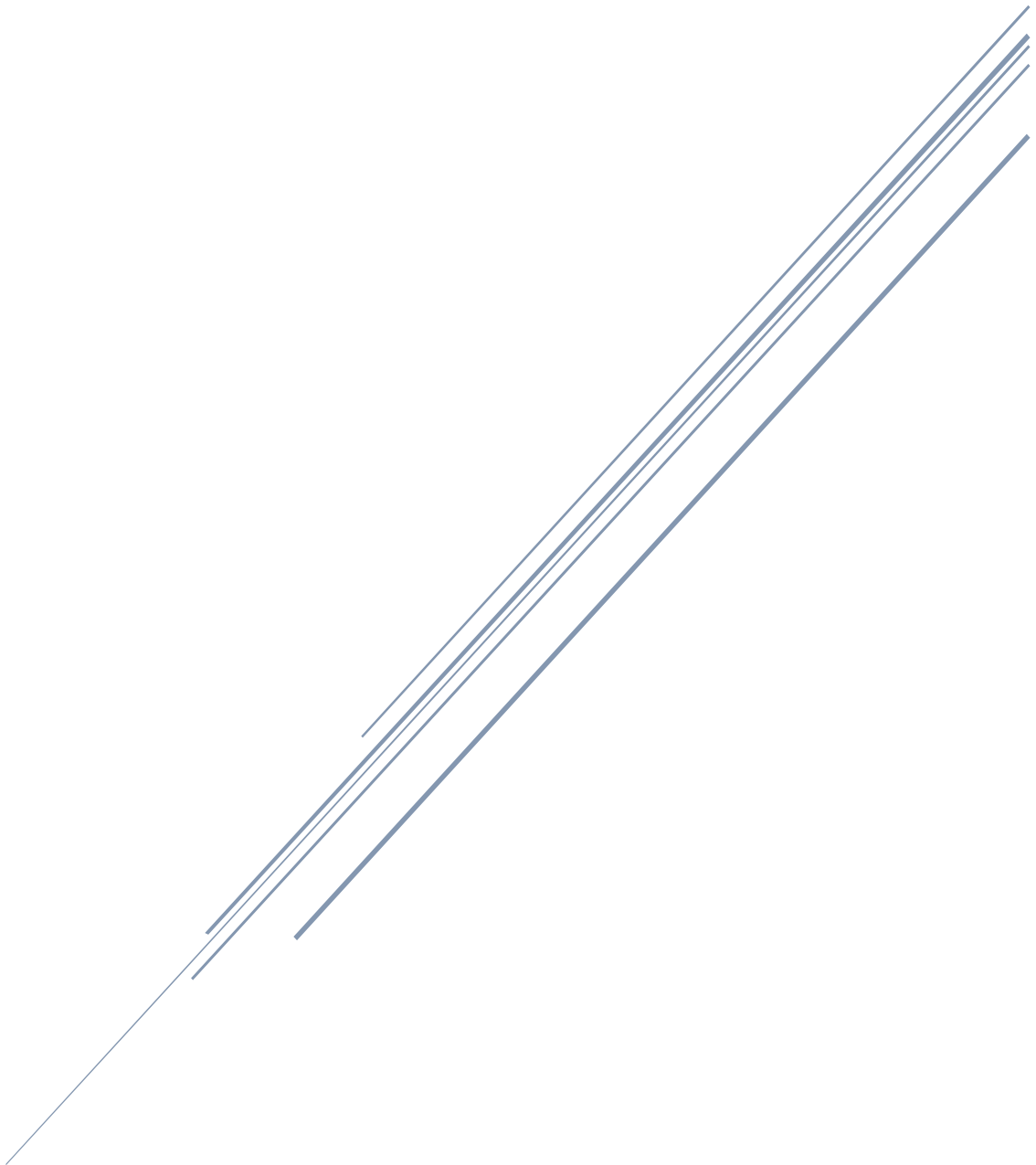

VAARA-KIRJASTOJEN KOKOELMAPOLITIIKKA

17.8.2022

Ari Moilanen / Vaara-kirjastojen kokoelmatyöryhmä

Sisällysluettelo

1. Kokoelmapolitiikka	1
2. Vaara-kirjastot	1
3. Logistiikka	3
3.1. Kellutus	3
4. Aineiston kuvailu	4
5. Hankinta	5
5.1. Aineiston valinta	6
5.2. Asiakkaiden hankintatoiveet	7
5.3. Vieraskielinen aineisto.....	7
5.4. Lahjoitukset	7
6. Varastointi	8
6.1. Kirjat	9
6.2. Lehdet.....	9
6.3. Muu aineisto.....	9
7. Poistot.....	9
7.1. Poistetun aineiston jatkokäsittely	10
8. Kaukopalvelu	10
8.1. Kaukopalvelu henkilöasiakkaille	10
8.2. Kaukopalvelu kirjastoille.....	11
9. Musiikkiaineistot	11
9.1. Toimintaympäristö musiikkikirjastotoiminnan kannalta.....	12
9.2. Valinta, varastointi ja karsinta	12
10. Kotiseutukokoelmat	13
11. E-aineistot.....	13
11.1. E-äänikirjat ja e-kirjat.....	14
11.2. E-lehdet	14
11.3. Muut e-aineistot.....	15
12. Esineet	15
13. Katsaus tulevaisuuteen.....	16
13.1. Varastoinnin tulevaisuus	16
13.2. Aineiston muovittamattomuus	17
13.3. Muut visiot.....	18
Liite 1: Lista Vaara-kirjastojen e-aineistoista.....	21
Liite 2: Vaara-kirjastojen kunnat, toimipisteet ja väkiluvut.....	22
Liite 3: Poistoperusteet Vaara-kirjastoissa	23

1. Kokoelmapolitiikka

Tämä Vaara-kirjastojen yhteinen kokoelmapolitiikka on strateginen asiakirja, jossa linjataan kimpan kokoelmapalveluihin liittyvät raamit ja periaatteet. Se on sekä sisäisen että ulkoisen viestinnän väline, joka on suunnattu niin henkilökunnalle, asiakkaille kuin sidosryhmillekin. Kimpan jäsenkirjastot sitoutuvat noudattamaan kokoelmapolitiikassa sovittuja linjauksia.

Asiakirjan on tarkoitus tehdä Vaara-kirjastoista yhtenäisempi kokonaisuus, yhtenäistää kimpan kokoelmiin liittyviä käytäntöjä ja myös tehostaa toimintaa päällekkäistä työtä vähentämällä. Samalla se parantaa asiakaskokemusta ja selkeyttää ja helpottaa henkilökunnan työtä. Se pyrkii ottamaan huomioon toimintaympäristön ja asiakkaiden tarpeet, ja lisäksi kartoittamaan mahdollisia kehityskohteita. Olennaista on, että se antaa suuntaviivat tarkemmille kokoelmanhoidollisille ohjeille ja kokoelmiin liittyville käytänteille.

Linjaukset perustuvat lakiin¹, Yleisten kirjastojen neuvoston *Yleisten kirjastojen suunta* -asiakirjoissa² määritettyihin arvoihin ja toimintatapoihin, ja kirjastoalalla vakiintuneisiin ja hyväksi havaittuihin käytäntöihin. Myös nyt jo vanhentunut opetus ja kulttuuriministeriön *Yleisten kirjastojen laatusuositus*³ on vaikuttanut monien vallitsevien linjausten syntyyn.

Tarve Vaara-kirjastojen yhteiselle kokoelmapolitiikalle on korostunut viime vuosina kimpan yhteistyön tiivistyessä. Tämä, vuosien 2021 ja 2022 aikana kirjoitettu kokoelmapolitiikan versio on Ari Moilasen yhdessä Vaara-kirjastojen kokoelmatyöryhmän kanssa kirjoittama, ja sitä on esitelty eri työstövaiheissaan kirjastojen johtajille ja henkilökunnalle huomioita, ideoita ja palautetta keräten. Kokoelmatyöryhmä huolehtii sen päivittämisestä.

Vaara-kirjastojen johtajat hyväksyivät asiakirjan kokouksessaan 17.8.2022.

2. Vaara-kirjastot

Vaara-kirjastot ovat Pohjois-Karjalan yleisten kirjastojen muodostama kirjastokimppa. Vaara-kirjastoihin kuuluvat Joensuun seutukirjaston (Joensuu, Kontiolahti, Liperi, Outokumpu, Polvijärvi) lisäksi Heinäveden,

¹ Laki yleisistä kirjastoista 29.12.2016/1492 (<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2016/20161492>)

² YKN: *Yleisten kirjastojen suunta 2016–2020* ja *Yleisten kirjastojen suunta 2021–2025* -asiakirjat (<https://www.kirjastot.fi/neuvosto/suunta>)

³ OKM: *Yleisten kirjastojen laatusuositus*, Opetus ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2010:20 (<https://www.kirjastot.fi/sites/default/files/content/OKM20.pdf>)

Ilomantsin, Juuan, Kiteen, Lieksan, Nurmeksen, Rääkkylän ja Tohmajärven yleiset kirjastot. Alueellisesti kimppa siis käsittää koko Pohjois-Karjalan.

Kirjastoyhteistyöllä on Pohjois-Karjalassa pitkät juuret. Vaara-kirjastot syntyi kolmen kirjastoryhmän tai kimpan yhdistyessä vuosien 2014 ja 2015 aikana:

1. Vuonna 2007 toimintansa aloittanut Joensuun seutukirjasto, johon kuuluivat Enon, Kontiolahden, Liperin, Polvijärven ja Pyhäselän kunnankirjastot sekä Joensuun ja Outokummun kaupunginkirjastot. Pyhäselän ja Enon kunnat liitettiin Joensuuhun 2009.

Ennen seutukirjastoa alueella toimi vuodesta 1991 kirjastoryhmä Jokunen, johon kuuluivat alkujaan Juuan, Kiihtelysvaaran, Kontiolahden, Outokummun, Polvijärven ja Pyhäselän kirjastot. Ryhmä laajeni ensin 2003 Tuupovaaralla ja sitten 2005 Liperillä ja Joensuulla. 2005 tapahtui myös kuntaliitos, jossa Kiihtelysvaaran ja Tuupovaaran kunnat liittyivät Joensuun kaupunkiin.

2. Kirkas-kimppa, johon kuuluivat Kiteen kaupunginkirjasto ja Tohmajärven ja Rääkkylän kunnankirjastot. Kesälahden kunta liittyi Kiteeseen vuonna 2013.
3. Pielinen-kimppa, joka käsitti Ilomantsin kunnankirjaston ja Lieksan ja Nurmeksen kaupunginkirjastot.

Lisäksi Vaara-kirjastoissa olivat perustamisesta asti mukana Valtimon ja Juuan kunnankirjastot. Nykyisen muotonsa kimppa sai vuonna 2021, kun Heinäveden kunnankirjasto liittyi mukaan kunnan vaihdettua maakuntaa Etelä-Savosta Pohjois-Karjalaan.

Kimpan toimintaa on kehitetty pitkäjänteisesti. Ensimmäisistä vuosista asti käytössä olleen yhteisen Koha-kirjastojärjestelmän lisäksi kimpalla on yhteinen varausjono, verkkokirjasto Finna⁴, yhteiset e-aineistot ja yhteinen kirjastokortti ja asiakkuus. Edellä mainittujen palveluiden johdosta myös kokoelma näyttyy asiakkaille yhteisenä, vaikka ne edelleen ovatkin kimpan jäsenten omat. Pohjois-Karjala muodostaa myös oman alueellisen kehittämistehtäväalueensa, jonka toimintaa koordinoidaan Joensuun pääkirjastolta.

Toimintaympäristönä Pohjois-Karjala asettaa omat haasteensa, ja vaikuttaa kimpan toimintaan myös kokoelmien osalta. Maakunnan väestö ikääntyy, ja vuonna 2019 alle 15-vuotiaiden osuus väestöstä oli enää 13,9 % (koko maa 15,8 %), kun se vielä vuonna 1999 oli 18,0 % (koko maa 18,2 %). Myös väkiluku on ollut tasaisessa laskussa 1990-luvun puolivälistä lähtien. Samaan aikaan väestö keskittyy maakuntakeskus

⁴ Vaara-kirjastojen verkkokirjasto (<https://vaara.finna.fi>)

Joensuun alueelle. Myös maakunnan pitkät välimatkat ovat haaste saavutettavuudelle ja logistiikalle. Kokoelmien tulee kuitenkin olla saavutettavissa myös haja-asutusalueilla ja palvella koko maakunnan väestön tarpeita.⁵

3. Logistiikka

Verkkokirjastoissa tehtävien maksuttomien varausten kasvanut suosio on johtanut siihen, että aineiston fyysisellä sijaintipaikalla on yhä vähemmän merkitystä. Yhä useammin kirjastoon tullaan ainoastaan noutamaan varaus, eikä hyllyissä saatavilla olevaa kokoelmaa välttämättä enää jäädä selaamaan. Vastaavasti selkeän ja helposti selailtavan verkkokirjaston ja toimivan logistisen järjestelmän merkitys on korostunut.

Vaara-kirjastoilla on yhteinen aineistotietokanta ja aineiston varaaminen toimipisteestä toiseen on asiakkaille maksutonta. Kuormat liikkuvat kirjastojen välillä pääsääntöisesti kahdesti viikossa: tiistaisin ja torstaisin. Logistiikka on järjestetty tähtimäisesti siten, että suurin osa aineistosta kulkee Joensuun pääkirjaston kautta, jossa se lajitellaan ja lähetetään edelleen kohdekirjastoonsa. Joensuusta lähtenyt aineisto on yhdellä kuljetuksella määränpäässään. Reittien varrella tehdään myös väljakelua eli saman reitin varrelta kerätty aineisto menee suoraan määränpäähensä kulkematta Joensuun kautta. Näiden yhteisten kuljetusten lisäksi osalla paikkakunnista on kunnan sisäisiä lisäkuljetuksia. Kuljetukset kilpailutetaan säännöllisesti.

Kokoelmayhteistyö ja logistiikka mahdollistavat aiempaa paremman kokoelman tarjoamisen koko maakunnan asukkaille entistä alhaisemmin kustannuksin. Niteitä voidaan hankkia aiempaa vähemmän, koska saman aineiston ei tarvitse löytyä jokaisen toimipisteen hyllystä, vaan aineisto löytää varausten ja kuormien mukana automaattisesti asiakkaan käsiin. Tämä mahdollistaa aineistomäärärahojen suuntaamisen entistä monipuolisemman kokoelman ylläpitämiseen.

3.1. Kellutus

Monessa kirjastokimpassa on siirrytty viime vuosina kokonaan tai osittain kelluvaan kokoelmaan. Kellutus tarkoittaa sitä, että aineisto jää lainattavaksi siihen kirjastoon, johon asiakas sen palauttaa. Aineisto ei siis automaattisesti palaudu "kotikirjastoonsa", vaan liikkuu sen mukaan, miten siihen osuu varauksia tai minne se satutaan palauttamaan. Kelluttaminen vähentää merkittävästi turhien kuljetusten määrää, ja tuo paikallisiin kokoelmiin tuoreutta ja vaihtelua.

⁵ Tilastokeskus: Kuntien avainluvut (<https://www.stat.fi/tup/alue/kuntienavainluvut.html>)

Vaara-kirjastojen aineisto kelluu osittain. Lieksassa niteet kelluvat kirjastoauton ja pääkirjaston välillä. Nurmeksessa kellutus koskee sekä kaupungin fyysisiä toimipisteitä (Nurmes ja Valtimo) että autoa. Heinävedellä, Rääkkylässä, Juuassa, Tohmajärvellä, Ilomantsissa ja Kiteellä aineistot eivät kellu ollenkaan.

Joensuun seutukirjastossa on siirrytty asteittain kelluvaan kokoelmaan niin, että keväästä 2017 asti lähes kaikki aineisto on kellunut. Poikkeuksia ovat lehdet, oheislukemistot, varasto- ja Sormusen kokoelman aineisto, sekä tietyt esineet.

Jotta toimipisteiden kokoelmat eivät yksipuolistuisi tai vääristyisi kellutuksen myötä, niitä on tasattava muun kokoelmatyön ohessa. Tasauksessa tarvitaan ammattitaitoa, paikallisen asiakaskunnan tuntemusta ja yhteistyötä muiden toimipisteiden kanssa. Esimerkiksi tilanteissa, joissa yhden nimekkeen niteitä on kertynyt yhteen toimipisteeseen tarpeettoman suuri määrä, tai joissa on selvää, että aineisto ei kohtaa paikallista asiakaskuntaa ja se lähtisi paremmin lainaan muualta, kannattaa aineisto siirtää toiseen toimipisteeseen. Aineistoa ei lähetetä sokkona, vaan on tärkeää selvittää tarve ja tilanne eri toimipisteissä.

4. Aineiston kuvailu

Vaara-kirjastot ovat mukana kansallisessa kuvailuyhteistyössä, ja tuotetut kuvailutiedot menevät kansalliseen metatietovarantoon Melindaan, jossa ne ovat valtakunnallisesti käytettävissä. Yhteistyöllä pyritään välttämään päällekkäistä työtä eri organisaatioissa, ja parantamaan kuvailutiedon laatua. Se myös velvoittaa siihen, että tuotettu kuvailutieto vastaa kansallisesti sovittuja laadullisia kriteerejä ja on standardien mukaista.

Vaikka suurin osa kuvailutiedoista saadaan valtakunnallisista lähteistä, kimpnan omaa kuvailuosaamista on tärkeää ylläpitää. Kuvailutyö on keskittynyt pitkälti Joensuuhun, mutta osaamista pyritään ylläpitämään myös muualla maakunnassa. Sen lisäksi, että se olisi ristiriidassa kansallisten kuvailulinjausten hengen kanssa, paikallisen osaamisen laiminlyöminen yksipuolistaisi kokoelmaa, rajaten hankintaa ainoastaan sellaiseen aineistoon, johon on varmasti saatavilla valmiit kuvailutiedot.

Kirjaston kokoelmissa oleva fyysinen aineisto kuvaillaan pääsääntöisesti kirjastojärjestelmään. Erikoisaineistot, joille on oma tietokantansa, luetteloidaan tietokantoihin niitä koskevien käytäntöjen mukaisesti. E-aineistot sijaitsevat omissa palveluissaan, eikä niitä pääsääntöisesti kuvailla kirjastojärjestelmään.

Primaarikuvailtava aineisto on nykyään pääasiassa vieraskielistä ja paikallista kirja-aineistoa, musiikkiäänitteitä ja nuotteja sekä esineitä.

5. Hankinta

Laki velvoittaa yleisiä kirjastoja ylläpitämään monipuolista ja uudistuvaa kokoelmaa. Monipuolisten sisältöjen lisäksi laadukkaassa kokoelmassa tulee myös olla monipuolisesti eri aineistolajeja vastaamaan eri asiakasryhmien tarpeisiin. Jotta kokoelmat voivat uudistua, niihin on hankittava kattavasti ajankohtaista aineistoa.

Vaara-kirjastoissa jokainen jäsenkirjasto hoitaa aineistohankintansa itsenäisesti. Samoin aineistobudjeteista ja niiden jakautumisesta esimerkiksi eri toimipisteiden ja aineistolajien välillä päätetään jokaisessa jäsenkunnassa erikseen. Kimpan yhteisille e-aineistoille sovitaan vuosittain yhteinen budjetti.

Jokaisen jäsenkirjaston tulee kantaa vastuunsa kokoelman kehittämisestä ja uusiutumisesta niin, että kustannukset jakautuvat asukasmäärään suhteutettuna tasaisesti ja kokoelmaan ei synny alueellisia vääristymiä. Kokoelmien ja palveluiden tulee olla tasalaatuiset kaikille asiakkaille kunnasta riippumatta. Tavoitteena on hankkia aineistoa valtakunnallisen keskiarvon ja verrokkikirjastojemme hankintamäärien mukaisesti. Vuonna 2021 Vaara-kirjastojen kirjastoaineistokustannusten keskiarvo henkeä kohti oli 6,2 €, koko maan keskiarvon ollessa 6,6 €. E-aineistojen osuus em. luvuista oli Vaara-kirjastoissa 0,37 € ja koko maassa 0,66 € asukasta kohden.⁶

Ennen e-aineistojen yleistymistä julkaistu Yleisten kirjastojen laatusuositus -asiakirja suositti kirjastoja hankkimaan vuosittain uutta kirja-aineistoa noin 300–400 nidettä 1000 asukasta kohti. Lasten ja nuorten aineistojen osalta suositus oli vähintään yksi lasten- tai nuortenkirja/alle 15-vuotias vuodessa. Vaara-kirjastojen hankintamäärät jäivät vuonna 2021 n. 10 % alle ohjeistetun vähimmäistason. On kuitenkin muistettava, että suositus on vanhentunut, eikä huomioi sitä, että n. 10 % aineistomäärärahoista käytetään tällä hetkellä e-aineistoihin. Voidaan siis ajatella, että nykyinen kirjahankinnan taso Vaara-kirjastoissa täyttää juuri ja juuri vähimmäisvaatimukset, mutta hankintamäärien kasvattaminen valtakunnalliselle tasolle olisi toivottavaa. Vastaavaa painetta kohdistuu myös e-aineistomäärärahoihin.

Kirjastot päättävät itse, miten hankinnan käytännössä vastuuttavat ja delegeoivat. Esimerkiksi Joensuun seutukirjastossa hankintaa on keskitetty mm. vähemmän lainatun ja vieraskielisen kirja-aineiston, musiikin, av-aineiston ja konsolipelien osalta pääkirjastolle. Valtakunnallinen keskustelu kirjastoaineiston tilaamisen ja valinnan keskittämisestä on ollut viime vuosina aktiivista. Seuraamme keskustelua ja otamme huomioon muiden kokemukset suunnitellessamme hankintakäytäntöjemme tulevaisuutta.

Pääsääntöisesti aineisto on sitouduttu hankkimaan hankintaportaalin kautta. Portaali kilpailuttaa jokaisen tilatun niteen mukana olevien aineistotoimittajien välillä, ja tilaa aineiston edullisimman hinnan tarjonneelta toimittajalta. Jos haluttu aineisto ei ole saatavilla hankintaportaalin kautta, se hankitaan

⁶ Suomen yleisten kirjastojen tilastot -verkkosivu (<https://tilastot.kirjastot.fi>)

ensisijaisesti portaalissa mukana olevien toimittajien verkkokaupoista, valiten aina edullisin tarjous. Jos kyseiset verkkokaupatkaan eivät tarjoa aineistoa, se tilataan sieltä, mistä sen saa halvimmalla ja/tai kokonaisuutena kätevimmin. Erityisesti paikallisen aineiston kohdalla aineistot saatetaan päätyä ostamaan suoraan tekijältä.

Aineistolajit, joita hankintaportaaliosopimus ei koske, hankitaan joko kunnallisesti tai kunnan kesken kilpailutetuilta, tai esimerkiksi Finelibin, Hanselin tai Yleisten kirjastojen konsortion valtakunnallisesti kilpailuttamilta, sopimustoimittajilta.

5.1. Aineiston valinta

Hankinnassa pyritään asiakaslähtöiseen, monipuoliseen ja laadukkaaseen kokoelmaan. Erilaiset mielipidesuunnat ja maailmankatsomukset sekä ikä- ja väestörakenteet otetaan aineiston valinnassa huomioon. Kokoelmaa kehitetään ammatillisin perustein, eikä henkilökunnan mieltymysten tai vakaumusten perusteella.⁷ Kirjojen lisäksi kokoelmaan hankitaan mm. nuotteja, elokuvia, musiikkiäänitteitä, äänikirjoja, konsolipelejä, lehtiä ja erilaisia esineitä.

Valintaan vaikuttavat myös esimerkiksi poikkeuksellisen suuri kysyntä, paikallisuus tai muu aineiston merkittävyys, vaikka muut edellä mainitut kriteerit eivät täytyisi. Omakustanteista hankitaan lähinnä paikallista aineistoa. Hankinnassa painotetaan myös kestävän kysynnän teoksia lyhyen kysyntäpiikin omaavien hittikirjojen sijaan.

Erityisryhmien tarpeet, samoin kuin alueellinen ikärakenne, otetaan huomioon hankkimalla esimerkiksi selkokieliä, isotekstisiä ja Celia- sekä tavallisia äänikirjoja. Myös kielelliset vähemmistöt huomioidaan.

Kokoelman tulee mahdollistaa ja tukea moniarvoista yhteiskunnallista keskustelua. Emme kuitenkaan hanki aineistoa, joka on ihmisarvoa loukkaavaa, yllyttää väkivaltaan tai rasismiin, tai on räikeän suvaitsematonta esimerkiksi seksuaali- tai sukupuolivähemmistöjä kohtaan. Eettisesti tai lääketieteellisen tutkimustiedon valossa arveluttavaa tai jopa vaarallista aineistoa, saatetaan hankkia pienempiä määriä, kuin kysyntä muuten edellyttäisi.

Vieraskielisen aineiston hankinnassa painotetaan neutraaliutta hankittujen nimekkeiden vähäisestä määrästä johtuen.

Otamme hankinnassa huomioon alueen oppilaitoskirjastot, joiden oletamme vastaavan asiakkaidensa tarpeisiin erityisesti tieteellisten tekstien ja oppikirjojen osalta.

⁷ Kirjastoalan etiikkatyöryhmä: *Kirjastotyön eettiset periaatteet* (<https://www.ifla.org/wp-content/uploads/2019/05/assets/faife/publications/misc/code-of-ethics-fi.pdf>)

Täysin hankinnan ulkopuolelle jäävät pääsääntöisesti kirjastokäyttöön soveltumattomat teokset, kuten niteet, jotka sisältävät täytettäviä sivuja, eivät kestä kirjastokäyttöä tai ovat muuten hankalia laittaa lainattavaan kuntoon.

5.2. Asiakkaiden hankintatoiveet

Asiakkaiden hankintatoiveita toteutetaan sen mukaan, miten ne soveltuvat em. valintaperiaatteisiin, määrärahat huomioiden. Parhaimmillaan hankintatoiveet rikastuttavat kokoelmaa, ja ne voivat myös esimerkiksi auttaa valitsemaan kokoelmaan vieraskielistä kirjallisuutta, jonka suuri ilmestymismäärä voi hankaloittaa laadukkaiden nimekkeiden valintaa.

Yleisimpiä syitä hankintaehdotuksen hylkäämiseen ovat saatavuusongelmat (painoksen loppuminen, hankala hankintatapa, elokuvan lainausoikeuksien puuttuminen, e-aineistossa kirjastolisenssin puuttuminen), kallis hinta, vanhentunut sisältö, aiheen marginaalisuus tai se, että kokoelmassa on jo vastaavaa aineistoa. Eettisesti arveluttavan aineiston kohdalla noudatetaan erityistä harkintaa.

Tilanteissa, joissa yksittäinen asiakas esittää runsaita määriä hankintatoiveita hyvin rajatusta aihepiiristä, rajataan hankintaa niin, että toiveet eivät liiaksi vääristäisi kyseessä olevaa osaa kokoelmasta. Tällöin ehdotuksista karsitaan ne, joilla todennäköisesti vähemmän kysyntää.

Esimerkiksi aineistojen tuottavat tekevät ajoittain hankintatoiveita markkinoidakseen teoksiaan. Toiveisiin, jotka ovat selkeästi muun kuin lainaavan asiakkaan tekemiä, suhtaudutaan aineiston markkinointina eikä hankintatoiveina.

5.3. Vieraskielinen aineisto

Vieraskielistä aineistoa hankitaan pääasiassa isompiin kirjastoihin. Joensuun seutukirjastossa hankinta keskittyy pääkirjastolle. Muualla Vaara-kirjastoissa esimerkiksi Tohmajärvellä hankitaan venäjänkielistä ja Nurmeksessa karjalankielistä aineistoa, koska niille on huomattavaa paikallista kysyntää. Harvinaisempien kielten osalta hyödynnetään lisäksi Helsingissä sijaitsevaa Monikielistä kirjastoa paikkaamaan satunnaista kysyntäpiikkiä (esim. maahanmuuttajat).

Vieraskielistä tietokirjallisuutta hankitaan lähinnä englanniksi, painottaen näkökulmaltaan neutraalia aineistoa hankittujen nimekkeiden vähäisestä määrästä johtuen. Muiden kielten osalta hankinta keskittyy kaunokirjallisuuteen.

5.4. Lahjoitukset

Lahjoituksista on aina sovittava kirjaston kanssa etukäteen, ja niitä liitetään kokoelmaan hyvin tiukoin kriteerein. Otamme vastaan ainoastaan hyväkuntoista aineistoa, jolle on kysyntää. Tietokirjallisuudesta otamme vastaan ainoastaan todella hyväkuntoista, ajantasaista tietoa sisältävää aineistoa.

Lahjoituksia vastaanottaessa on tehtävä selväksi, että aineiston täydet omistus- ja käyttöoikeudet siirtyvät kirjastolle. Kirjasto siis pidättää oikeuden lahjoittaa tai myydä aineisto eteenpäin tai tuhota se joko kokonaan tai osittain. Suurempien kokonaisuuksien kohdalla tehdään lahjoituksesta kirjallinen sopimus. Lahjoittaja toimittaa itse tarjotusta kokoelmasta kelpuuttamamme aineiston johonkin kirjaston toimipisteeseen. Lahjoituksista ei muodosteta erityiskokoelmia.

Yksityiskäyttöön julkaistuja elokuvia ja muita kuvataallenteita ei oteta vastaan lahjoituksina, koska tekijänoikeuslaki kieltää niiden kirjastokäytön ilman erillistä kirjastolisenssiä. Rajoitus ei koske äänitallenteita eikä tietokone- ja konsolipelejä, joita voidaan ottaa kokoelmaan vapaasti.

6. Varastointi

Yleisten kirjastojen tehtävä ei ole varastoida aineistoa sen säilymiseksi jälkipolville, vaan tarjota asiakkaille pääsy laadukkaaseen ja monipuoliseen kokoelmaan. Tärkein säilytysperiaate on siis aineiston kysyntä ja relevanssi asiakkaan näkökulmasta, ja myös varastot mielletään käyttökokoelmaksi. Tämä ei tarkoita, että kirjastot voisivat keskittyä ainoastaan uutuuskirjallisuuden tarjoamiseen. Laadukkaassa kokoelmassa on ajallisia kerrostumia, syvyyttä ja pitkää häntää. Varastointi auttaa tämän tavoitteen saavuttamisessa.

Varastoinnilla turvataan merkittävän aineiston pitkäaikainen saatavuus silloin, kun sitä ei vähentyneen käytön vuoksi ole syytä pitää avokokoelmassa. Julkaisu- ja painosmäärien laskiessa sekä uutuuskirjojen että uusintapainosten osalta järkevä varastointi auttaa vastaamaan loppuunmyytyjen nimekkeiden huonoon saatavuuteen.

Varastointi tuo myös lisää tilaa avokokoelmiin. Se mahdollistaa sesonkiaineistojen, kuten esimerkiksi joulukirjojen, pitämisen avokokoelmissa ainoastaan silloin, kun niille on kysyntää.

Aineisto, joka ei mahdu avokokoelmaan, mutta ansaitsee silti asiakasnäkökulmasta paikkansa kokoelmassa, sijoitetaan varastoon. Varastot eivät ole loppusijoituspaikka, vaan niiden aineistoa arvioidaan ja poistetaan muiden kokoelmien tapaan. Joissain toimipisteissä on myös hyvin pieni kokoelma historiallisesti merkittävää aineistoa, jonka arvo on museaalinen.

Suomessa kirja-, lehti- ja musiikkiaineistoa varastoidaan keskitetysti Varastokirjastoon Kuopioon.

Varastokirjasto ei kuitenkaan voi vastata kaikkiin varastoinnin tarpeisiin, ja Vaara-kirjastojen omat varastot mahdollistavat ilmaisen ja nopean saatavuuden harvemmin tai kausiluontoisesti kysytylle aineistolle.

Kimpan sisäinen logistiikka ja yhteinen kokoelma on vähentänyt paikallisten varastojen tarvetta merkittävästi. Aineistoa ei tarvitse varastoida useassa paikassa, vaan riittää, että harvinainen nimeke löytyy yhdestä toimipisteestä kimpan alueella.

Vaara-kirjastojen suurin varasto on Joensuun pääkirjastossa, jonne muut maakunnan toimipisteet voivat tarvittaessa toimittaa aineistoa varastoitavaksi yhteisesti sovitun toimintatavan mukaisesti.

6.1. Kirjat

Kirjojen varastoinnissa otetaan huomioon monia kysyntään, kokoelman laatuun ja monipuolisuuteen sekä sivistykselliseen merkitykseen liittyviä kriteereitä. Tyypillisiä varastoitavia nimekkeitä ovat esimerkiksi kaunokirjallisuuden klassikot sekä paikallisesti merkittävät ja kulttuurihistoriallisesti arvokkaat julkaisut. Myös tiettyjä tietokirjaklassikoita säilytetään kysynnän vuoksi. Useimmiten ainoat kappaleet säilytetään. Varastoitavan aineiston kunnon tulee olla hyvä, eikä rikkiäisiä tai likaisia kirjoja siirretä varastoon.

Lasten ja nuorten aineistoista Joensuun pääkirjastoon varastoidaan merkittävien suomalaisten kirjailijoiden teoksia sekä tärkeimmät käänöskirjallisuuden klassikot. Jokaiselta vuosikymmeneltä säilytetään ajalle leimallista ja muilla tavoin merkityksellistä aineistoa. Lasten ja nuorten tietokirjoista on pyritty varastoimaan aikakautta kuvastava aineisto, jonka sisältämä tieto ei vanhene (pääpaino musiikissa ja taiteessa).

6.2. Lehdet

Aikakauslehtien varastointiajat vaihtelevat puolesta vuodesta useisiin vuosiin, viikkolehdistä säilytysajat ovat lyhyempiä kuin esimerkiksi askartelu- ja käsityölehdissä. Sanomalehdissä yleinen säilytysaika on 1 + kuluva kuukausi. Tätä vanhemmat paikalliset lehdet löytyvät usein mikrofilmillä ja osaa säilytetään myös sidottuina paperiversioina.

E-aineistoina saatavilla olevat lehtiarkistot ovat vähentäneet merkittävästi varastoinnin tarvetta erityisesti sanomalehtien osalta.

6.3. Muu aineisto

Muita aineistolajeja, kuten musiikkiaineistoja ja karttoja, varastoidaan tarpeen mukaan. Av-aineistoja ja pelejä ei lähtökohtaisesti varastoida, vaan ne ehtivät yleensä käyttöikänsä päähän jo avokokoelmassa ollessaan.

7. Poistot

Kirjaston tulee ylläpitää uudistuvaa, mielenkiintoista ja helposti lähestyttävää kokoelmaa, joka vastaa asiakkaiden tarpeisiin. Kokoelman suuri koko ei ole itseisarvo, eikä takaa aineiston monipuolisuutta tai saatavuutta. Jotta kokoelma voi uudistua, vanhaa aineistoa on karsittava jatkuvasti uuden tieltä. Vaikka suurin kysyntä kohdistuu uusimpaan aineistoon, poistoja tehdessä tulee huomioida kokoelman ”pitkän hännän” kehittyminen. Osa vanhasta aineistosta jää kokoelmaan edustamaan omaa aikakauttaan ja

rikastamaan sitä ajallisina kerrostumina. Poistojen ei ole tarkoitus heikentää kokoelmaa, vaan kokoelman laadun tulisi säilyä ennallaan tai parantua.

Poistoja tehdään jokaisessa Vaara-kirjaston toimipisteessä ammattitaitoista harkintaa käyttäen. Poistoja ei tehdä mekaanisesti esimerkiksi pelkkien laina- tai vuosilukujen perusteella, vaan huomioiden myös esimerkiksi taiteellinen ja kulttuurihistoriallinen arvo.

Kukin kirjasto vastaa itse aineiston poistamisesta. Poistopäätöksiä tehdessä tulee huomioida sekä Vaara-kirjastojen kokoelma kokonaisuutena että yksittäisen toimipisteen oma kokoelma ja asiakaskunta. Jos poistettava nide on kimpan viimeinen, varmistetaan Joensuun pääkirjastolta kannattaisiko se säästää varastokappaleena tai lähettää Varastokirjastoon. Yleisesti ottaen poistoja tulisi tehdä vähintään yhtä paljon kuin aineistoa hankitaan. Kokoelman uusiutumiseksi suositellaan noin 8–10 % poistoja vuosittain.

Yksi käytännön mittari poistoille on se, kuinka täysiä kirjaston hyllyt ovat. Hyllyissä olisi hyvä olla niin paljon tilaa, että kaikki aineisto mahtuu niihin vaivatta myös kesäkuukausina, kun lainamäärät ovat muuta vuotta alhaisemmat.

Varmuuden vuoksi säilyttämistä tulee välttää. Jos aiemmin julkaistu, jo vähemmälle huomiolle jäänyt aineisto nousee uudelleen suosioon, voidaan kysyntään usein vastata täydennys Hankinnalla. Lisäksi kirjastojen välinen kaukopalvelu toimii hyvin ja Kuopiossa sijaitsevasta Varastokirjastosta voi helposti tarkistaa, onko teosta saatavilla sieltä.

Poistoperusteet löytyvät kokoelmapolitiikan liitteistä.

7.1. Poistetun aineiston jatkokäsittely

Vaara-kirjastoissa poistettua aineistoa voidaan myydä kirjastojen hinnoitteluperiaatteiden mukaisesti. Asiakkaat eivät voi varata poistettavaa aineistoa etukäteen, eikä aineistoa poisteta asiakkaiden pyynnöstä. Poistettua aineistoa voidaan lahjoittaa esimerkiksi yhteisöille tai uudelleen käyttää esimerkiksi askartelumateriaalina. Jos aineistoa ei myydä, lahjoiteta tai käytetä uudelleen, se lajitellaan jätteisiin kierrätysohjeiden mukaisesti.

8. Kaukopalvelu

8.1. Kaukopalvelu henkilöasiakkaille

Aineistoa, jota ei ole Vaara-kirjastojen kokoelmissa, voidaan tilata asiakkaille muista kirjastoista ns. ottolainoina. Kaukolainapyyntöjä voi tehdä puhelimitse, sähköpostilla, verkkokirjaston sähköisellä lomakkeella tai paperilomakkeella kirjastoissa. Aineiston nouto, uusintapyynnöt ja palautukset hoidetaan

oman kirjaston kaukopalvelun kautta. Kirjastot lähettävät palautettavan aineiston kuormien mukana Joensuun pääkirjastolle, josta se lähetetään takaisin omistajalleen. Harvinaisempaa aineistoa saa vain lukusalikäyttöön.

Kaukolainat ovat maksullisia ja niiden hinta riippuu sekä tilaajakirjastosta että lähettäjäkirjastosta. Varauksia tehdessä kannattaa huomioida, että Varastokirjasto, alueelliset kehittämiskirjastot (Kuopion, Lahden, Oulun, Porvoon, Rovaniemen, Tampereen, Turun ja Vaasan kaupunginkirjastot), Helsingin kaupunginkirjasto ja Eduskunnan kirjasto eivät peri lähettämästään aineistosta kaukopalvelumaksuja.

Jos Vaara-kirjastojen ainoa oma nide on merkitty kadonneeksi, eikä uutta kyetä tai muusta syystä päädytä tilaamaan, on ollut tapana tarjota asiakkaalle mahdollisuutta maksuttomaan kaukolainaan.

8.2. Kaukopalvelu kirjastoille

Vaara-kirjastojen ulkopuolisille kirjastoille tarkoitettu kaukolainaus, eli ns. antolainaus, on keskitetty Joensuun pääkirjastolle. Varauksia voi tehdä joko verkkokirjastossa tai sähköpostilla. Varaukset menevät muiden varausten tapaan Vaara-kirjastojen yhteiseen varausjonoon. Aineisto toimitetaan Joensuun pääkirjastolle, josta se lähetetään kaukolainan tehneeseen kirjastoon.

Lainaava kirjasto voi lähettää palautettavan aineiston suoraan kotikirjastoonsa. Vaara-kirjastot eivät peri kaukolainamaksuja muilta kirjastoilta.

9. Musiikkiaineistot

Musiikkikirjastotoiminnan tehtävä on tarjota maksutonta ja monipuolista musiikkia eri formaateissa kaikilla väestö- ja ikäryhmille sekä tukea asiakkaiden musiikkiharrastuksia.

Kirjaston musiikkiaineistoihin kuuluvat erilaiset musiikkitalenteet (esim. CD-äänilevyt, vinyylilevyt), erilaiset nuottijulkaisut (nuotit, partituurit, nuotin ja tallenteen/verkkoaineiston yhdistelmät), musiikkia sisältävät kuvatalenteet, musiikkikirjat, musiikkilehdet, musiikin verkkoaineistot sekä lainattavat soittimet. Eri aineistolajit tukevat ja täydentävät toisiaan.

Musiikkiaineistojen erityispiirteitä ovat monisisältöisyys (niteeseen tai äänitteeseen sisältyy monia teoksia) ja tallenneformaattien moninaisuus. Oman haasteensa hankintaan ja kokoelmatyöhön tuo tekijyyden jakaantuminen luovaan ja esittävään säveltaiteeseen. Molemmat näkökulmat tulisi ottaa huomioon kokoelmatyössä. Tämä piirre koskee erityisesti taidemusiikkia. Äänitteissä teoksen esittäjä on usein merkittävässä asemassa. Nuoteissa puolestaan sopiva nuotinnos tai kustantaja vaikuttaa valintoihin. Kokoelmatyön kannalta on tärkeää tuntea, etenkin taidemusiikissa, keskeiset teokset, säveltäjät ja esittäjät.

Niin ikään nuottimateriaalien kirja-aineistosta poikkeava merkkijärjestelmä notaatio ja sen ymmärtäminen asettaa erityisvaatimuksia musiikkikirjastotyölle.

Kokoelmissa otetaan huomioon sekä ajallinen syvyys että eri musiikkikulttuurien edustama laaja-alaisuus. Myös kotimaista ja paikallista musiikkikulttuuria painotetaan kokoelmissa.

Koska musiikki ei ole sidoksissa paikkaan, kieleen eikä aikaan, on myös aineistojen erityispiirteinä kansainvälisyys ja tietty ajattomuus. Nämä piirteet ovat huomionarvoisia monikulttuurisuuden lisääntyessä yhä kansainvälistyvämmässä asiakaskunnassa.

E-aineistot täydentävät Vaara-kirjastojen kokoelmaa. E-musiikkiaineistoista Vaara-kirjastojen käytössä ovat Naxos Music Library, Naxos Video Library ja Rockway-soitonopetuksen verkkopalvelu. Joensuun pääkirjastolla on lisäksi käytössä Singa -karaokepalvelu. Lisäksi kannattaa huomioida PressReaderin kattava valikoima musiikkilehtiä.

9.1. Toimintaympäristö musiikkikirjastotoiminnan kannalta

Musiikkikirjastotoiminnassa, kuten kaikessa kirjastotyössä, on tärkeää ottaa huomioon toimintaympäristö. Joensuussa toimiva ammattiorkesteri, konservatorio ja oopperayhdistys sekä maakunnan musiikkioppilaitokset ja kuorot muodostavat merkittävän asiakaskunnan Vaara-kirjastoille.

Musiikin valinnoissa ja ylipäätään musiikin kokoelmatyössä on huomioitava kunkin kirjaston asiakaskunnan tarpeet. Koska kaikilla asiakkaila ei ole mahdollisuutta käyttää mm. digitaalisia musiikkipalveluja, tulee kirjaston turvata yhtäläiset mahdollisuudet musiikin kuunteluun ja harrastamiseen. Perinteisen kokoelman ohella vastaamme asiakkaiden tarpeisiin erilaisin palveluin, kuten tarjoamalla lainattavia soittimia, musiikin soitto- ja kuuntelutiloja sekä Joensuun pääkirjaston äänitysstudion. Toimintaympäristön muutoksia seurataan ja kehitetään tapoja, joilla vastataan muuttuviin tarpeisiin.

9.2. Valinta, varastointi ja karsinta

Vaara-kirjastoissa musiikkiaineistoja hankitaan hajautetusti, mutta Joensuun seutukirjaston musiikkiäänitteiden hankinnat on keskitetty pääkirjaston musiikkiosastolle. Sekä hankinta- että poistopäätökset edellyttävät musiikkielämän aktiivista seuraamista ja asiantuntemusta. Aineistojen hankinnassa otetaan huomioon alueen rikas musiikkikulttuuri, laaja harrastustoiminta, musiikkialan koulutus ja ammatilliset tarpeet (esim. ammattimuusikot, opettajat, teatteri).

Musiikkiaineistojen varastoinnissa huomioidaan musiikillisesti merkittävän aineiston saatavuus. Jos esim. vähän kiertävä, mutta merkittävä äänite on hyväkuntoinen, se voidaan siirtää avokokoelmasta varastoon. Tällöin aineisto saadaan nopeasti asiakkaiden käyttöön ilman kaukolainausta.

Musiikkiaineistojen poistoissa olennaista on tuntee kokoelman kannalta keskeinen aineisto. Poistoissa huomioidaan aineistojen kunto, kierto, nimekkeen kappalemäärä ja sisältö koko kokoelmaan suhteuttaen ja nimekkeen musiikillinen merkittävyys.

10. Kotiseutukokoelmat

Kotiseutukokoelmiin hankitaan paikallisesti merkittävää aineistoa. Jokainen kunta vastaa oman kokoelmansa ylläpidosta. Sen lisäksi Joensuun pääkirjastolla sijaitsee Pohjois-Karjala-kokoelma, joka keskittyy

1. Pohjois-Karjalaan, Laatokan Karjalaan, karjalaisuuteen ja ortodoksisuuteen liittyvään tietokirjallisuuteen,
2. merkittävimpiin Pohjois-Karjalan kuntia käsitteleviin teoksiin ja
3. joensuulaisiin ja merkittävimpiin pohjoiskarjalaisiin kirjailijoihin.

Kullakin kirjastolla on omia erityisaiheitaan, joita koskevaa kirjallisuutta ne hankkivat kotiseutukokoelmiinsa. Kaikkea kotiseutuaineistoa ei hankita, vaan merkittävyyttä punnitaan ennen hankintapäätöstä.

Jokaisessa kirjastossa on kotiseutuaineistojen hankinnasta vastaava henkilö. Hankinnassa sovelletaan kotiseutuaineistojen hankintaohjetta, jota päivittää ja ylläpitää Joensuun pääkirjaston tietopalvelu Vaara-kirjastojen kokoelmatyöryhmän valvonnassa.

11. E-aineistot

E-aineistot ovat lähtökohtaisesti koko Vaara-kirjastojen yhteisiä, ja niiden kustannukset jaetaan kuntien väkiluvun mukaan. Vaara-kirjastojen johtajat sopivat syksyisin seuraavan vuoden e-aineistobudjetista. Palveluiden toivotaan osaltaan vastaavan sekä maakunnan pitkien etäisyyksien asettamiin haasteisiin että asiakkaiden muuttuviin tarpeisiin. E-palvelut täydentävät kokoelmia ja parantavat niiden saavutettavuutta. Sekä fyysisille että e-aineistoille on omat kysyntänsä ja käyttäjäkuntansa, eikä niitä voi korvata toisillaan. E-aineistot ovat luonteeltaan väliaikaisia, koska ne katoavat kokoelmista lisenssien umpeuduttua. Ne eivät siis kasvata kokoelmien ns. pitkää häntää, eivätkä senkään takia voi korvata fyysisiä aineistoja.

Kullekin e-aineistotyyppille on määritetty omat vastuuhenkilönsä, jotka vastaavat hankinnasta ja hallinnoinnista. Vaara-kirjastojen e-aineistokokoelmaan kuuluvat kirjat ja äänikirjat, sanoma- ja

aikakauslehdet, musiikkiaineistot ja tietokannat. Näiden lisäksi ollaan ottamassa käyttöön elokuvien suoratoistopalvelu.

E-aineistoista pidetään yllä ajantasaista alasivua Vaara-kirjastojen internet-sivuilla, joilla kerrotaan kattavasti myös vapaasti verkossa käytettävissä olevista aineistoista. E-aineistojen käyttöön (ei koske tietokantoja) asiakas tarvitsee voimassa olevan Vaara-kirjastojen kirjastokortin ja PIN-koodin.

Kirjastojen e-aineistot kasvattavat jatkuvasti suosiotaan valtakunnallisesti, ja niiden kehittämiseen kohdistuu kasvavia paineita myös Vaara-kirjastoissa. Uusien e-aineistojen ja -palveluiden kenttää seurataan aktiivisesti, ja niiden käyttöönottoa ja soveltuvuutta kirjastokäyttöön punnitaan tapauskohtaisesti.

11.1. E-äänikirjat ja e-kirjat

E-äänikirjat ovat kasvattaneet suosiotaan viime vuosina voimakkaasti, ja niiden lainamäärä Vaara-kirjastoissa ylitti vuonna 2021 luettavien e-kirjojen lainat noin kolminkertaisesti. Sen lisäksi, että e-äänikirjojen suosio on valtakunnallinen ja myös kaupallisella puolella näkyvä ilmiö, niiden suosiota selittää se, että yhä harvempi nimeke julkaistaan enää fyysisenä äänikirjana CD-formaatissa. Äänikirjat ovat siis siirtymässä vähitellen kokonaan sähköisiin palveluihin. Toisaalta kirjastoille tarjottavien lisenssien suppea valikoima on rajoittanut palveluiden suosion kasvua.

E-kirjojen ja e-äänikirjojen hankinnassa painotetaan kaunokirjallisuutta, huomioiden varausjonot ja uutuuskirjojen kysyntäpiikit, joiden loiventamiseen e-aineistot soveltuvat erityisen hyvin. Ne täydentävät kokoelmaa, eikä niiden ole tarkoitus korvata fyysisiä aineistoja. Sähköistä kokoelmaa pyritään tarpeen mukaan kasvattamaan vuosittain budjetin sallimissa rajoissa.

Lisenssien määrä ja laatu voivat vaihdella saatavuuden ja kysynnän mukaan ja niitä uusitaan tarpeen tullen. Yleisin lisenssimalli on vuoden mittainen lisenssi, joka mahdollistaa yhden lainan kerrallaan. Varatuimpien e-kirjojen ja -äänikirjojen listaa seurataan aktiivisesti ja tilausten yhteydessä punnitaan lisenssien lisätarve.

11.2. E-lehdet

E-lehtipalveluista ovat käytössä kotimaisiin aikakauslehtiin keskittynyt eMagz, sanomalehtipalvelu ePress ja erityisesti vieraskielisiä sanoma- ja aikakauslehtiä tarjoava PressReader. Palvelut sekä täydentävät lehtikokoelmaa että turvaavat laajan ja saavutettavan lehtikokoelman koko kimpan alueella. Ne myös auttavat ylläpitämään monipuolista kausijulkaisukokoelmaa. Painettujen kausijulkaisujen viime vuosina jyrkästi nousseet hinnat ja vieraskielisten julkaisujen toimitusvaikeudet ovat pakottaneet tarkistelemaan tarjolla olevien nimekkeiden määrää. Monet karsituista tilauksista löytyvät kuitenkin edelleen sähköisistä palveluistamme.

eMagzin kokoelman koko pyritään suhteuttamaan kysyntään ja valinnassa huomioidaan asiakastoiveet sekä käyttöön perustuva tilastotieto. PressReaderin kokoelma kattaa tuhansia vieraskielisiä sanoma- ja aikakauslehtiä, ja se palvelee mm. eri alojen harrastajien, kielivähemmistöjen ja maahanmuuttajien tarpeita. Ainoastaan kirjastojen tiloissa käytettävissä olevasta ePressistä löytyy laaja, satoja nimekkeitä sisältävä valikoima kotimaisia sanomalehtiä. Sekä PressReaderin että ePressin aineisto on kokonaisuudessaan asiakkaiden luettavissa, eikä niihin ole saatavilla nimekekohtaisia lisenssejä.

11.3. Muut e-aineistot

E-musiikkiaineistoista ovat käytössä Naxos Music Library, Naxos Music Library Jazz ja Naxos Video Library - suoratoistopalvelut sekä Rockway-musiikkikoulu. Kaikki Naxoksen palveluista löytyvä aineisto on asiakkaidemme käytettävissä. Rockwayn etäkäytettävää lisenssikokoelmaa uudistetaan vuosittain asiakastoiveet huomioiden. Lisäksi Rockwayn kokoelma on kokonaisuudessaan asiakkaiden käytettävissä Joensuun pääkirjaston musiikkiosastolla.

Vaara-kirjastoissa ylläpidetään seuraavia Pohjois-Karjala-aiheisia tietokantoja:

- Käkönen-artikkeliviitetietokanta sisältää viitteitä lehtiartikkeleihin paikallisesti merkittävistä henkilöistä ja ilmiöistä.
- Ylläpidämme kansallisen Kirjasampo-tietokannan tietoja pohjoiskarjalaisten kirjailijoiden osalta. Aiemman paikallisen Latvavesiltä-tietokannan aineistot on sulautettu Kirjasampon.
- Digitoituja pohjoiskarjalaisia pienpainatteita, kirjoja ja kuvia aiemmin sisältäneen DigiKoivikko-tietokannan aineistot löytyvät kokonaisuudessaan digi.kirjastot.fi -sivulta.

12. Esineet

Kirjastojen esinelainaus on ollut viime vuosina paljon esillä julkisessa keskustelussa. Kokoelmat ovat laajentuneet käsittämään perinteisten aineistolajien lisäksi esimerkiksi erilaisia arkipäivän esineitä, joita moni saattaa tarvita joskus, mutta ei kuitenkaan niin usein, että esine kannattaisi ostaa omaksi. Kuten kirjat, myös lainattavat esineet ovat ympäristöystävällinen ja kiertotaloutta edistävä ratkaisu, joka hyödyttää kaikkia kuntalaisia. Vaikka esineillä on edelleen lainalukujen valossa marginaalinen rooli, on niillä kuitenkin tärkeä paikkansa Vaara-kirjastojen kokoelmissa.

Kiinnostus ja kysyntä lainattaviin esineisiin on huomattavaa, eikä hankintatoiveisiin usein pystytä vastaamaan, vaikka esinelainausta tahdotaankin edistää. Monessa tapauksessa kirjasto tarvitsisi ensin yhteistyökumppanin, joka vastaisi esimerkiksi esineiden huollosta. Suurin osa esineistä onkin saatu lahjoituksina eri yhteistyökumppaneilta. Myöskään aineistomäärärahojen käyttäminen esineiden

hankintaan ei ole yksiselitteisen oikein, koska esinelainaus ei kuulu laissa säädettyihin yleisten kirjastojen tehtäviin. Asiaa voidaan toki katsoa myös siitä näkökulmasta, että vaikka esinelainaus ei kuulu kirjastojen ydintehtäviin, se voi kuitenkin palvella kirjastolain tavoitteita elinikäisen oppimisen edistämistä, osaamisen kehittämistä ja aktiivisesta kansalaisuudesta. Edellä mainituista syistä johtuen esineitä hankitaan hyvin vaihtelevasti eri kirjastoissa.

Vaara-kirjastojen kokoelma käsittää monipuolisen kokoelman erilaisia lainattavia esineitä, kuten esimerkiksi lautapelejä, sähköpolkupyöriä, soittimia, työkaluja, urheiluvälineitä, verenpainemittareita, urheiluseurojen ja orkestereiden kausikortteja sekä teema- ja muistelulaukkuja. Esineiden määrä on kasvanut vuosien aikana ja niiden kirjo on laaja.

Vaikka osa esineistä on varattavissa verkkokirjastossa, ja ne siirtyvät kuljetusten mukana, suuri osa on ns. paikallista kokoelmaa, joka on lainattavissa tai käytettävissä ainoastaan tietyissä toimipisteissä.

Kaikkien lainattavaan kokoelmaan otettavien esineiden on oltava lainauskäyttöön soveltuvia ja helppohoitoisia sekä turvallisia käyttää.

13. Katsaus tulevaisuuteen

Murros kirjastoalalla jatkuu varmasti jatkossakin. Suomalaiset kirjastot ovat maailman huippua, ja palveluita kehitetään jatkuvasti kansallisen yhteistyön kautta, samalla seuraten alan kehitystä muualla maailmassa. Uusi teknologia tarjoaa jatkuvasti uusia mahdollisuuksia palvella asiakkaita uusilla tavoilla ja samalla järjestää vanhat palvelut entistä tehokkaammin. Toisaalta muutokset toimintaympäristössä ja asiakaskäyttäytymisessä myös luovat tarvetta sopeutua uusiin tilanteisiin.

Ohessa muutamia esimerkkejä aiheista, joita kokoelmien tulevaisuuteen liittyvissä keskusteluissa on Vaara-kirjastoissa sivuttu. Vaikka monet esitellyistä asioista ovat pikemminkin esille nousseita hypoteettisia vaihtoehtoja kuin vakavasti harkinnassa olevia, tai varsinkaan ajankohtaisia, suunnitelmia, ne kaikki kuitenkin koskevat joko nyt, tai tulevana vuosina akuutteja kysymyksiä.

13.1. Varastoinnin tulevaisuus

On valtakunnallinen trendi, että uusiin ja remontoituihin kirjastorakennuksiin suunnitellaan pääsääntöisesti aiempaa vähemmän tilaa varastoille. Toimitilat halutaan tehokkaaseen käyttöön uusille palveluille ja kirjastolaista ammennettaville tarpeille. Aineiston varastointia uudelleen suunniteltaessa on siis otettava huomioon aiempaa pienemmät tilat ja kokoelman säilyttäminen monipuolisena ja laadukkaana asiakkaiden tarpeisiin. Uudet logistiset ja tietotekniset ratkaisut mahdollistavat kuitenkin varastoinnin järjestelemisen tavoilla, jotka hyödyttävät niin asiakkaita kuin kirjastoja.

Vaara-kirjastoissa on puhuttu päällekkäisen varastoinnin vähentämisestä varsinkin harvemmin kysytyn aineiston osalta. Kysynnältään vähäisten kirjojen ohella esimerkiksi lehtien vanhemmat vuosikerrat saattavat olla aineistoa, jota kannattaa varastoida vain yhdessä toimipisteessä. Varastoinnin vastuuta voidaan joko keskittää, tai hajauttaa verkostomaisesti esimerkiksi määrittelemällä erilaisia vastuualueita.

Yksi asiakasystävällinen tapa keventää varastointia on kehittää yhteistyötä Varastokirjaston kanssa. Jos esimerkiksi varausten tekeminen Varastokirjaston aineistoihin olisi jatkossa Vaara-kirjastojen asiakkaille vaivattomampaa ja edullisempaa, kirjastot voisivat mahdollisesti pienentää omien varastojensa laajuutta. Musiikkiäänitteiden kohdalla tämä yhteistyö voisi olla erityisen hedelmällistä ja helpottaa poistojen tekemistä kokoelmasta. Jatkossa otetaan käyttöön uusia teknisiä ratkaisuja, joilla Varastokirjastoon siirrettävien äänitteiden luettelointitiedot voidaan siirtää suoraan vastaanottajan järjestelmään. Yhteistyö helpottuu entisestään, eikä aineistoja enää tarvitse luetteloita useampaan kertaan.

13.2. Aineiston muovittamattomuus

Yhä useampi kirjasto jättää nykyään ainakin osan uudesta aineistostaan muovittamatta. Näin voidaan vähentää muovijätettä ja parantaa poistettavan aineiston kierrätettävyyttä. Asiaa voidaan katsoa monesta näkökulmasta, eikä muovittamattomuus ole välttämättä paras vaihtoehto kaiken aineiston kohdalla. Muovittamattomien kirjojen elinikä on muovitettuja alhaisempi, eivätkä ne kestä vastaavaa määrää lainoja ja kuljetuksia. Toisaalta muovituksesta luopuminen tuo taloudellisia säästöjä, ja mahdollistaa ainakin teoriassa rahan käyttämisen täydennyshankintaan. Se helpottaisi kierrätystä, mutta kuitenkin kilomäärissä mitattuna lisäksi jätteen määrää. Asiassa kannattaa myös huomioida jätteenkäsittelylaitosten käytännöt. Jos laitoksilla ei ole riittäviä resursseja käsitellä paperi- ja pahvijätettä, ne laitetaan kierrätyksen sijaan polttojätteeseen, eikä jätteen lajittelusta ole hyötyä.

Vaara-kirjastoilla ei toistaiseksi ole yhtenäistä linjaa muovituksen suhteen. Eri paikkakunnilla on vähennetty aineiston muovitusta eri aineistoista ja eri tahtiin. Luontevinta on jättää muovittamatta aineistot, joille ei joko odoteta kovin pitkää elinikää (esim. vain lyhyen aikaa säilytettävät aikakauslehdet, kysyntäpiikkeihin hankitut pokkarit), tai joihin kohdistuu suhteellisen vähän rasitusta (esim. käsikirjastoniteet ja muu ei-lainattava aineisto). Kaunokirjallisissa niteissä on usein irrallinen paperikansi, joka menee herkästi huonoon kuntoon ilman muovin suojaa. Jos suurempi määrä kaunokirjallisuudesta kustannettaisiin tietokirjallisuuden tapaan painetuilla kovilla kansilla, se mahdollistaisi muovituksesta luopumisen laajemmassa mittakaavassa.

Muovituksesta luopumista suunniteltaessa on huomioitava myös eri toimipisteissä oleva lainaus- ja palautusautomaattien kirjo. Toiset palautusautomaatit kohtelevat aineistoa toisia kovakouraisemmin, ja itse niteiden lisäksi myös nidetarrojen on kestävä kulutusta ja pysyvä luettavina automaateille.

Edelleen muovitettavan aineiston käsittelyssä on pyritty ja pyritään siirtymään kohti ympäristöystävällisempiä ekomuoveja, mutta esteenä on ollut niiden riittämätön saatavuus.

13.3. Muut visiot

Hyvä esimerkki toimintaympäristön muutoksesta ja nopean reagoinnin tarpeesta ovat musiikkiäänitteiden laskevat lainausluvut, joiden taustalla ovat ainakin kaupallisten suoratoistopalveluiden suuri suosio ja musiikin kuuntelun yleinen digitalisoituminen. Vaikka äänitteiden lainaus vähenee, monipuolisille musiikkiharrastuksille tukeville kirjastopalveluille on jatkossakin kysyntää. Toiminnan fokusta on jo muutettu ja on yhä muutettava äänitekokoelmista kohti uudenlaisia palveluita, kuten lainattavia soittimia, erilaisia e-aineistoja, soitto- ja karaokehuoneita, äänitysstudioita ja tapahtumia. Muutos koskettaa myös tiloja ja niiden käyttöä, eikä se siksi ole ratkaistavissa käden käänteessä. Samaan aikaan tulee ottaa huomioon se, että kaupalliset palvelut eivät tee tyhjäksi kirjastojen tehtävää tarjota asiakkaille maksuton pääsy musiikkiaineistoihin. Kirjastojen on siis jatkossakin hankittava äänitteitä, mutta entistä pienempiä määriä ja tehokkaammin kohdennetusti. Tämä kysyy sitä, että asiakasryhmien tarpeet tunnetaan hyvin. Kirjastojen omat musiikin suoratoistopalvelut ja läheisempi yhteistyö Varastokirjaston kanssa vaikuttavat olevan kustannustehokas tapa vastata tähän haasteeseen.

Nykyinen käytössä oleva hankintamalli mahdollistaisi hankinnan tehostamisen keskittämällä sitä jäsenkirjastoissa entistä pienemmälle osalle henkilökunnasta. Aineiston valinta voisi olla jaettu jatkossakin esimerkiksi toimipiste- tai genrekohtaisesti eri henkilöille, mutta tilausmäärien arvioimisen ja lopullisten tilausten hyväksymisen keskittäminen voisi parantaa kokoelman laatua ja tehostaa prosessia. Myös hankinnan entistä parempi kimppatasoinen koordinointi ja mahdollisesti myös vastuuttaminen esimerkiksi harvinaisemman aineiston osalta voisi olla hyödyllistä.

Varausjonon aikakaudella yksi kirjastojen sisäänheittotuote voisivat olla ns. vip-kokoelmat. Aineisto koostuisi kysytyjen hittikirjojen pokkaripainoksista, joihin ei voisi tehdä varauksia. Ne siis mahdollistaisivat uutuuskirjojen lainauksen ns. jonon ohi. Aineistolla olisi lyhyt laina-aika, ja se voisi myös mahdollisesti olla toimipistekohtaista. Kirjat olisivat edullisia hankkia, ja ne jätettäisiin muovittamatta. Kysynnän taituttua ne voisi kunnosta riippuen siirtää avokokoelmaan.

Kirjastojen esinelainaus, samoin kuin erilaiset kirjastoissa käytettävät esineet, kuten ompelukoneet, saavat nykyään huomattavasti julkisuutta, ja niihin kohdistuu asiakkailta suuria odotuksia. Tavoite on, että kokoelmia ja palveluja saataisiin laajennettua näiltä osin. Hankaluutena esineiden hankinnassa ja huollossa on usein sopivien yhteistyökumppanien löytäminen.

Yhteiskunnan ja tiedon digitalisoituminen on vähentänyt käsikirjastojen merkitystä. Monella paikkakunnalla on huomattu, että käsikirjastoaineiston kysyntä on laskenut huomattavasti, ja kokoelmia on näiltä osin karsittu, tai niistä on luovuttu jopa kokonaan. Tämä mahdollistaa tilojen tehokkaan käytön jatkossakin.

Maakunnan väestö vanhenee, ja keskittyy kasvukeskuksiin. Toisaalta kirjastopalveluiden tulee olla saavutettavissa myös heille, joilla on 60 kilometrin matka lähimpään kirjastoon. E-aineistot voivat tarjota ratkaisun molempiin haasteisiin, kunhan ne ovat tarpeeksi helppokäyttöisiä ja aineistoiltaan tarpeeksi kattavia.

Tällä hetkellä e-aineistojen kysyntä ylittää kirjastojen tarjonnan, ja palvelut ovat omilla sivustoillaan netissä, mikä hankaloittaa niiden käytettävyyttä ja löydettävyyttä. Kirjastojen on myös vaikeaa saada lisenssejä e-kirjoihin ja äänikirjoihin. E-kokoelmien laajuus ja laatu vaihtelee kimpoittain, eivätkä palvelut ole samalla tasolla maanlaajuisesti. Valtakunnallinen Koko kansan e-kirjasto -hanke tähtää siihen, että jatkossa e-aineistot löytyisivät yhdeltä sivulta, ja kokoelma olisi valtakunnallisesti yhteinen, eivätkä eri kuntien asukkaat olisi enää eriarvoisessa asemassa keskenään. Myös tekijänoikeuslakia ollaan korjaamassa siihen suuntaan, että kirjailijat saisivat jatkossa fyysisten teosten lainauskorvaukseen verrattavan korvauksen e-aineistojen käytöstä. Voidaan olettaa, että yhdessä nämä tekijät parantavat sekä kirjastolisenssien saatavuutta että kirjastojen e-kokoelmien laatua, monipuolisuutta ja saavutettavuutta huomattavasti. Tämä hyödyttäisi kaikkia asiakasryhmiä, mutta erityisesti senioriasiakkaita, jotka muodostavat yhä merkittävemmän osan Vaara-kirjastojen asiakaskunnasta. E-palveluiden parantaminen voi myös auttaa saavuttamaan miespuolisia asiakkaita.

Jotta kimpan tarpeet tulisivat huomioiduksi, on tärkeää olla mukana käytössä olevan Koha-kirjastojärjestelmän kehittämistyössä. Esimerkiksi erilaisten raporttien vaivaton luominen ja tilastojen hyvä saatavuus ovat onnistuneet kokoelmatyön edellytyksiä.

Kellutuksen manuaalinen tasaus vaatii työaikaa, aktiivista asennetta ja kokoelman ja asiakaskunnan tuntemusta. Sitä on luontevaa tehdä muun hyllyjen välissä tapahtuvan kokoelmatyön, kuten hyllytyksen ja varausten noudon yhteydessä. Yhä suurempi osa tästä työstä tapahtuu määräaikaisen työvoiman, kuten harjoittelijoiden toimesta, eikä heidän voi odottaa kykenevän asiantuntevaan tasaukseen muun työnsä lomassa. Eri valtakunnallisissa toimijaryhmissä on selvitetty erilaisten kaupallisten teknisten ratkaisujen soveltuvuutta kellutuksen tasaukseen, ja joissain kaupungeissa niitä on myös otettu käyttöön. Järjestelmien ongelma on niiden korkea hinta, jonka takia kellutettavan aineiston volyymien kannattaisi olla suuret. Vaara-kirjastojen tämänhetkisillä kellutusmäärillä ne eivät olisi kustannustehokkaita. Selvityksessä ovat kuitenkin muiden Koha-kirjastojen kanssa muut, esimerkiksi kirjastojärjestelmän sisäiset ratkaisut kellutuksen helpottamiseen. Joensuun seutukirjaston osalta on myös keskusteltu tähän liittyen siitä, että

niteillä ei olisi enää nimelliselläkään tasolla kotikirjastoja. Tämä voisi entisestään vahvistaa käsitystä yhteisestä kokoelmasta niin asiakkaiden kuin henkilökunnankin näkökulmasta.

Suhtautuminen kimpanlaajuiseen kellutukseen on ollut myönteistä, mutta varautunutta.

Maakunnanlaajuista kellutusta ei nähty lähivuosien asiaksi kellutuksen tasaamiseen liittyvien huolien ja epäyhtenäisten käytäntöjen takia.

Yhteinen kokoelmapolitiikka, johon myös yhteiset kokoelmanhoidolliset ohjeet perustuvat, on merkittävä virstanpylväs kokoelmiin liittyvien käytäntöjen yhtenäistämisen kannalta. Yhteiset käytännöt auttavat vahvistamaan kimpan yhtenäisyyden tunnetta niin asiakkaiden kuin henkilökunnankin näkökulmasta. On tavoiteltavaa, että kun asiakas on tottunut asioimaan yhdessä toimipisteessä, hän osaa toimia muissakin. Yhtenäinen asiakaskokemus ei ole mahdollinen ilman jaettuja kokoelmatyön käytäntöjä. Koko kimpan yhteinen kokoelma saattaa kuulostaa ajatuksena henkilökunnalle kaukaiselta, mutta mitä yhtenäisemmät käytännöt kimpalla on, sitä todellisempi se on asiakkaille.

Liite 1: Lista Vaara-kirjastojen e-aineistoista

Vuonna 2022 käytössä Vaara-kirjastoissa on käytössä seuraavat e-aineistot:

- Ellibs-e-kirjat ja -äänikirjat
- eMagz-e-lehtipalvelu
- ePress-e-sanomalehdet (käytettävissä ainoastaan kirjastojen tiloissa)
- Naxos Music Library -klassisen musiikin suoratoistopalvelu
- Naxos Music Library Jazz -jazz-musiikin suoratoistopalvelu
- Naxos Video Library -musiikin suoratoistovideopalvelu.
- PressReader-vieraskielisten sanomalehtien e-palvelu
- Rockway-musiikkikoulu
- Paikalliset tietokannat
 - Käkönen-artikkeliviitetietokanta
 - Kirjasampoon sulautettu pohjoiskarjalaisten kirjailijoiden Latvavesiltä-tietokanta
 - Digi.kirjastot.fi -sivuilla oleva vanha DigiKoivikko-tietokanta, joka sisältää digitoituja pohjoiskarjalaisia pienpainatteita, kirjoja ja kuvia

Mainittujen yhteisen aineistojen lisäksi Joensuun pääkirjastolla on käytössä Singa-karaoke, joka voidaan myös lukea e-aineistoihin.

Liite 2: Vaara-kirjastojen kunnat, toimipisteet ja väkiluvut

Kunta / organisaatio	Asukasluku 31.12.2021 ⁸	Toimipisteet
Joensuun seutukirjasto	yht. 114 942	18 toimipistettä, 3 kirjastoautoa
Joensuu	77 261	Joensuun pääkirjasto Eno Heinävaara Karsikko Kiihtelysvaara Nepenmäki Pyhäselkä Rantakylä Reijola Tuupovaara Uimaharju Joensuun kirjastoauto
Kontiolahti	15 035	Kontiolahti Lehmo Kontiolahden ja Enon kirjastoauto
Liperi	11 979	Liperi Viinijärvi Ylämylly Liperin, Outokummun ja Viinijärven kirjastoauto
Outokumpu	6 506	Outokumpu
Polvijärvi	4 161	Polvijärvi
Heinävesi	3 136	Heinävesi
Ilomantsi	4 643	Ilomantsi Ilomantsin kirjastoauto
Juuka	4 444	Juuka
Kitee	9 877	Kitee Kesälahti Puhos
Lieksa	10 543	Lieksa Kolin siirtokokoelma Lieksan kirjastoauto
Nurmes	9 423	Nurmes Valtimo Nurmeksen ja Valtimon kirjastoauto
Rääkkylä	2 032	Rääkkylä
Tohmajärvi	4 241	Tohmajärvi Tohmajärven kirjastoauto
Vaara-kirjastot yhteensä	163 281	30 toimipistettä, 7 kirjastoautoa

⁸ Kuntaliitto: <https://www.kuntaliitto.fi/tietotuotteet-ja-palvelut/kaupunkien-ja-kuntien-lukumaarat-ja-vaestotiedot>

Liite 3: Poistoperusteet Vaara-kirjastoissa

Aineiston huono kunto	Likaiset, pahalta haisevat, kastuneet, moneen kertaan korjatut ja kulumisen kautta käyttökänsä loppuun tulleet aineistot.
Niteiden suuri määrä kysyntään nähden	Niteitä on tarpeettoman paljon kysyntään nähden, tai niitä ei ole lainattu lainkaan tietyllä tarkastelujaksolla. Kysyntä on laskenut aineiston ilmestymisajankohdan jälkeen.
Tilanpuute	Hyllyttäessä niteiden tulee mahtua hyllyyn hyvin eikä niitä tule esim. laittaa kärryihin tai hyllyjen päälle.
Aineiston soveltumattomuus kirjastokäyttöön	Esim. heikkolaatuinen nidonta tai teos sisältää paljon pieniä irto-osia. Tämentyypistä aineistoa tulisi myös välttää hankkimasta kirjastoon.
Aineisto on kadonnut	Aineisto on merkitty kadonneeksi, eikä sen löytymisestä ole enää toivoa. Aineiston voi poistaa myös harkitusti suoraan ilman kadonneeksi merkitsemistä
Vanhentunut tieto/painos/formaatti	Vanhentunutta tietoa sisältävää aineistoa voidaan säilyttää, jos teos arvioidaan kulttuurihistoriallisesti merkittäväksi tai aineistolla on kysyntää. Ajan myötä myös formaatit poistuvat käytöstä. Kysytyinkään aineisto ei kiinnosta asiakasta, jos sen toistamiseen ei enää ole välineitä.
Teoksen muita osia ei enää ole kokoelmassa	Moniosaisen teoksen tai yhtenäisen teossarjan yksittäiset jäljellä olevat osat, jotka ovat tarpeettomia muiden osien puuttuessa.